Dobne i spolne razlike u povezanosti nekih kognitivnih i socio-emocionalnih aspekata razvoja s vršnjačkim nasiljem i viktimizacijom

Velki, Tena; Duvnjak, Ivana; Milić, Marija

Source / Izvornik: **Sarajevski dani psihologije: Zbornik radova, 2016, 3, 49 - 65**

Journal article, Published version
Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:141:827937

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

Repository / Repozitorij:

FOOZOS Repository - Repository of the Faculty of Education

DOBNE I SPOLNE RAZLIKE U POVEZANOSTI NEKIH KOGNITIVNIH I SOCIO-EMOCIONALNIH ASPEKATA RAZVOJA S VRŠNJAČKIM NASILJEM I VIKTIMIZACIJOM

Tena Velki
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku

Ivana Duvnjak
Filozofski fakultet Osijek

Marija Milić
Filozofski fakultet Osijek

Sažetak

Vršnjačko nasilje predstavlja ozbiljan problem u današnjem društvu. Nasilje i viktimizacija u školama, koju djeca svakodnevno doživljavaju, ozbiljno utječe na njihov kognitivni i socio-emocionalni razvoj. Cilj je istraživanja provjeriti dobne i spolne razlike u povezanosti vršnjačkog nasilja i viktimizacije s nekim aspektima kognitivnog (školski uspjeh) i socijalno-emocionalnog razvoja (broj prijatelja, vršnjačka prihvaćenost, impulzivnost, empatija). U istraživanju je sudjelovalo 880 učenika petog do osmog razreda (48% dječaka i 52% djevojčica). Učenici su imali između 10 i 16 godina (M=12,8, SD=1,15). Tijekom redovne nastave ispunili su Skalu impulzivnosti (Vulić-Prtorić, 2006), Upitnik empatije (Ivanović i Buško, 2008), Skalu učestalosti izloženosti medijima (Velki, 2012c) te Upitnik o nasilju među školskom djecom (Velki i Piri, 2011).

Rezultati istraživanja pokazuju kako je vršnjačko nasilje povezano s većim brojem prijatelja, većim stupnjem impulzivnosti i nižim stupnjem afektivne empatije, dok je vršnjačka viktimizacija povezana sa slabijim školskim uspjehom, manjom vršnjačkom prihvaćenosti i većim stupnjem impulzivnosti. Za niže razrede pronađena je statistički značajno veća povezanost između vršnjačkog nasilja i socijalnih aspekata razvoja te statički značajno veća povezanost vršnjačke viktimizacije i kognitivnog razvoja. Veća povezanost vršnjačkog nasilja i impulzivnosti dobivena je za djevojčice.

Iz navedenog možemo zaključiti kako su različiti aspekti razvoja u podlozi vršnjačkog nasilja, odnosno vršnjačke viktimizacije.

Ključne riječi: *vršnjačko nasilje, vršnjačka viktimizacija, kognitivni razvoj, socio-emocionalni razvoj*

AGE AND GENDER DIFFERENCES IN CORRELATION BETWEEN SOME COGNITIVE AND SOCIO-EMOTIONAL ASPECTS OF CHILDREN'S DEVELOPMENT AND PEER VIOLENCE AND VICTIMIZATION

Abstract

Peer violence is a serious problem in today's society. Violence and victimization in schools, which children experience every day, seriously affects their cognitive and socio-emotional development. The aim of this study was to verify age and gender differences in the relationship of peer violence and victimization with some aspects of cognitive (school performance) and social-emotional development (number of friends, peer acceptance, impulsivity, empathy). The participants were 880 pupils of fifth to eighth grades of elementary school (48% boys and 52% girls). The pupils were between 10 and 16 years old (M=12,81, SD=1,15). During regular classes they completed the Impulsivity Scale (Vulić-Prtorić, 2006), The Empathy Questionnaire (Ivanović and Buško, 2008), Scale frequency of media exposure (Velki, 2012) and Questionnaire on bullying among school children (Velki i Piri, 2011).

The research results indicate that peer violence is related with more friends, a higher degree of impulsivity and lower level of affective empathy, while peer victimization is associated with poorer school success, lesser peer acceptance and a higher degree of impulsivity. For pupils in the lower classes was found significantly higher correlation between peer violence behavior and social aspects of development, and significantly higher correlation of peer victimization and cognitive development. The stronger correlation of peer violence and impulsivity was obtained for girls.

Our findings can be seen as additional evidence for the notion that different aspects of the development are in the background of peer violence, then in peer victimization.

Key words: *peer violence, peer victimization, cognitive development, socio-emotional development*

Uvod

Vršnjačko nasilje podrazumijeva različite oblike nasilničkog ponašanja koje ih počinitelj nasilja čini nad žrtvom koja je iste ili slične dobi. Najčešće se razlikuje verbalno nasilničko ponašanje, koje uključuje verbalne prijetnje, zastrašivanje, psovanje, nazivanje pogrdnim imenima i sl., i tjelesno nasilničko ponašanje koje se očituje u izravnom guranju, udaranju, šutiranju ili sputavanju drugog djeteta (Olweus, 1994). U novije vrijeme govori se i o elektroničkom nasilju kao i o različitim oblicima relacijskog nasilja (Olweus, 2010). Nasilje u školama, koje djeca svakodnevno doživljavaju, ozbiljno utječe na sve aspekte njihova razvoja.

Prevalencija vršnjačkog nasilja, osim o vrsti nasilja, ovisna je i o spolu i dobi (Velki, 2012a). Novija istraživanja jasno su pokazala kako su dječaci tjelesno i verbalno nasilniji, a kada su u pitanju relacijski i neizravni oblici nasilja dječaci su podjednako, pa čak i nešto nasilniji od djevojčica (Olweus, 2010). Olweus (1998) je pokazao kako su nasilnici većinom stariji dječaci te da je 50% djece žrtava iz nižih razreda osnovne škole navelo kako su nasilnici bili djeca starija od njih (Olweus, 1998). Slične rezultate su dobili i drugi autori te su pokazali kako količina sveukupne agresije raste s porastom dobi. Najviše nasilnog ponašanja iskazivali su učenici završnih razreda osnovnih škola (Buljan Flander, Ćorić Špoljarić i Durman Marijanović, 2007; Klarin, 2002). Međutim, porast nasilničkog ponašanja s dobi nije linearan, nego ima oblik obrnute U-krivulje (Olweus, 1998). Tijekom osnovne škole dolazi do porasta agresije s dobi te najviše agresije i vršnjačkog nasilja iskazuju djeca u završnim razredima osnovne škole i nižim razredima srednje škole (Buljan Flander i sur., 2007; Olweus, 1998; Sušac, Rimac i Ajduković, 2012).

Školski uspjeh se često uzima kao jedan od pokazatelja djetetovog kognitivnog razvoja. Britanska je studija (Dake, Price i Telljohann, 2003; Mynard i Joseph, 1997) pokazala negativnu povezanost između učenika uključenih u nasilje (bilo kao žrtve ili nasilnici) i školske kompetencije. Najslabiju školsku kompetenciju su imale žrtve nasilja, dok su provokativne žrtve i nasilnici imali podjednako slabu školsku kompetentnost i uspjeh (Dake i sur., 2003; Schwartz, Dodge i Coie, 1993). Isti rezultati su dobiveni na američkom uzorku djece (Juvonen, Nishina i Graham, 2000; Nansel, Overpack, Pilla, Ruan, Simons-Morton i Scheidt, 2001) te na hrvatskom uzorku djece osnovnoškolske dobi (Profaca, Puhovski i Luca Mrđen, 2006).

Općenito su istraživanja pokazala kako nasilnoj djeci nedostaje empatije, ali se povezanost između nedostatka empatije i vršnjačkog nasilja razlikovala u dječaka i djevojčica (Cohen i Strayer, 1996; Espelage, Mebane i Swearer, 2004; Feshbach, 1997). Djevojčice izvještavaju općenito o većoj razini empatije, uključujući i emocionalnu i kognitivnu komponentu (Espelage i sur., 2004; Gini, Albiero, Benelli, i Altoè, 2007). Djeca s većom razinom empatične brige (afektivna komponenta)

procjenjivala su nasilno ponašanje među djecom negativnije te su i sama bila manje nasilna. Provokativne žrtve su također pokazale manje brižnog ponašanja i manje osjetljivosti prema emocijama drugih, isto kao i nasilnici, što upućuje na deficit u afektivnoj komponenti empatije kod agresivne djece (Espelage i sur., 2004).

Djeca s poremećajem pažnje s hiperaktivnošću (ADHD) rizična su za pojavu agresije, ali i viktimizacije. Njihovo ponašanje je nepredvidivo te često zbunjuje i frustrira ljude oko njih. Općenito su istraživanja pokazala kako su hiperaktivna djeca, posebice ona s izraženom impulzivnošću, često uključena u nasilno ponašanje (Aluede, Adeleke, Omorike i Afen-Akpaida, 2008; Craig, 1998). Impulzivna djeca imaju nizak prag na frustraciju, pa često neprikladno reagiraju u neutralnim situacijama, najčešće agresijom (Olweus, 1994). Osim toga, ADHD je 4 puta učestaliji kod dječaka što ih čini dodatno rizičnima za uključenost u vršnjačko nasilje (Velki, 2012b).

Agresivna djeca imaju više prijatelja koji vole kršiti pravila (Bagwell i Coie, 2004; Dijkstra, Lindenberg i Veenstra, 2007). Nasilnici imaju veći broj prijatelja nego žrtve, jer su obično prihvaćeni u grupama djece istog ponašanja. No ipak broj prijatelja djece nasilnika nešto je manji nego djece neuključene u nasilje (Snyder, Horsch i Childs, 1997). Također postoje i spolne razlike u sklapanju prijateljstva. Nasilni dječaci imaju veći broj prijatelja (uključujući i neagresivnu djecu) i općenito više agresivnih prijatelja dok nasilne djevojčice imaju manje kohezivne grupe prijatelja (iako brojnije od djevojčica žrtava), ali više recipročnih prijateljstava (Mouttapa Valente, Gallaher, Rohrbach i Unger, 2004). Za razliku od nasilne djece, provokativne žrtve imaju manji broj prijatelja posebice kada su sklone verbalnom i relacijskom obliku nasilnog ponašanja, a najmanji broj prijatelja imaju djeca žrtve nasilja (Craig, 1998; Wang, Iannotti i Nansel, 2009).

Djeci nasilnicima je zajedničko agresivno ponašanje i pozitivni stav prema nasilju te se međusobno druže i prihvaćaju, što vrijedi za oba spola (Pellegrini, Bartini i Brooks, 1999). Dječaci će lakše prihvatiti nasilne djevojčice (jer ih smatraju „muškastima“), dok će djevojčice bolje prihvaćati dječake koji im pomažu (jer ih smatraju „ženskastim“), iako u pubertetu djevojčice pokazuju naklonost i sviđanje prema agresivnim dječacima (Dijkstra i sur., 2007). Prihvaćenje, odnosno odbacivanje od strane vršnjaka ima značajnu ulogu u razvoju nasilja (Woods, Done i Kalsi, 2009). Općenito, nasilnici doživljavaju manje odbacivanje od strane vršnjaka te su bolje prihvaćeni, dok su za razliku od njih provokativne žrtve, a posebice djeca žrtve, odbačene od strane vršnjaka (Perren i Hornung, 2005).

U opisanim studijima dobivene su različite povezanosti vršnjačkog nasilja/viktimizacije s različitim aspektima djetetovog razvoja, a što je uvelike ovisilo o dobi i spolu djeteta. Stoga je cilj našeg istraživanja provjeriti dobne i spolne razlike u povezanosti vršnjačkog nasilja i viktimizacije s nekim aspektima kognitivnog (školski uspjeh) i socijalno-emocionalnog razvoja djece (broj prijatelja, vršnjačka prihvaćenost,

impulzivnost, empatija) te provjeriti razlike u jačini povezanosti različitih aspekata razvoja s vršnjačkim nasiljem i viktimizacijom.

Metoda

Sudionici

U istraživanju su sudjelovali učenici od petog do osmog razreda osnovne škole. Ukupno je sudjelovalo 880 učenika (48% dječaka i 52% djevojčica). Učenici su imali između 10 i 16 godina (M=12,8, SD=1,15).

Instrumenti

Upitnik o nasilju među školskom djecom (UNŠD; Velki i Piri, 2011)

Upitnik o nasilju među školskom djecom obuhvaća neke demografske karakteristike djeteta (dob, spol, razred, školski uspjeh, broj prijatelja) te dva pitanja vezana uz osjećaj vršnjačke prihvaćenosti. Detaljnije je obuhvaćena učestalost počinjenog i doživljenog nasilja prema drugoj djeci. Upitnik se sastoji od Skale nasilja među djecom i Skale viktimizacije, a svaka se sastoji od 19 čestica. Zadatak učenika je označiti učestalost doživljenog, odnosno počinjenog pojedinog oblika nasilja. Učestalost doživljenog/počinjenog nasilja boduje se tako da "nikad" nosi 1 bod, "rijetko (nekoliko puta u godini)" 2 boda, "ponekad (jednom mjesečno)" 3 boda, "često (nekoliko puta mjesečno)" 4 boda te "uvijek (skoro svaki dan)" 5 bodova. Rezultat se izražava kao prosječna vrijednost odgovora na svih 19 čestica svake subskale i teoretski kreće u rasponu od 1 do 5. Viši rezultat upućuje na veću učestalost doživljenog, odnosno počinjenog nasilja. Koeficijenti pouzdanosti za Skalu nasilja među djecom Cronbach α iznosi 0,83, dok za Skalu viktimizacije iznosi 0,87.

Upitnik empatije (Ivanović i Buško, 2008)

Upitnikom empatije se mjeri stupanj empatije koji se odnosi na uživljavanje u emocionalna stanja druge osobe i razumijevanje njenog položaja na temelju percipirane ili zamišljene situacije u kojoj se ta osoba nalazi. Konstruiran je za djecu osnovnoškolskog uzrasta (od petog do osmog razreda osnovne škole). Pri tom afektivni aspekt empatije se definira kao doživljavanje emocija kao reakcije na emocionalno stanje druge osobe, a kognitivni aspekt kao razumijevanje stanja druge osobe te spoznaju kako nešto što se događa drugom pojedincu može djelovati na njega. Sudionici istraživanja trebaju pored svake tvrdnje (k=20) zaokružiti broj koji

ga najbolje opisuje. Raspon odgovora kreće se od „0“ što znači *uopće se ne odnosi na mene,* „1“ *uglavnom se ne odnosi na mene,* „2“ *niti se odnosi, niti se ne odnosi,* „3“ *uglavnom se odnosi na mene* do „4“ *u potpunosti se odnosi na mene.* Pouzdanost cijelog *Upitnika empatije* je Cronbach α=0,70, dok je za *Subskalu afektivna empatija* pouzdanost bila visoka α=0,79, a za *Subskalu kognitivna empatija* pouzdanost je bila niska α=0,43. Pri daljnjoj analizi podataka odlučili smo uzeti samo *Subskalu afektivne empatije*, dok smo *Subskalu kognitivne empatije* isključili zbog niske pouzdanosti.

Skala impulzivnosti (Vulić-Prtorić, 2006)

Skala impulzivnosti dio je šire Skale HIP (Skala hiperaktivnost-impulzivnost-pažnja, Vulić-Prtorić, 2006) namijenjene za procjenu hiperaktivnog i impulzivnog ponašanja te problema usmjeravanja pažnje. Sastoji se od 19 čestica koje opisuju najčešće simptome navedenih problema u djetinjstvu i adolescenciji. HIP je skala samoprocjene na kojoj ispitanik na skali od 5 stupnjeva (od „nikad“ do „vrlo često“) procjenjuje u kojoj mjeri su se ponašanja opisana u tvrdnjama javljala kod njega u posljednjih šest mjeseci. Raspon odgovora kretao se od 1 do 5, a rezultat se za svaku subskalu formira na temelju aritmetičkih sredina određenih čestica te se teoretski kreće od 1 do 5. Namijenjena je djeci od petog do osmog razreda osnovne škole. Za potrebe našeg istraživanja koristili smo samo *Skalu impulzivnosti* koja se sastoji od 4 čestice te čija je pouzdanost u našem istraživanju iznosila Cronbach α=0,72.

Postupak

Uz dopuštenje odgovornih institucija i pismenu suglasnost roditelja i učenika, a nakon informiranja o općim ciljevima i svrsi istraživanja, podaci su se prikupljali tijekom nastave u školama. Podaci su prikupljeni grupno, a njihovo prikupljanje trajalo je oko 45 minuta. Učenici su ispunili *Upitnik o nasilju među školskom djecom, Skalu empatije, Skalu impulzivnosti* te ostale skale i upitnike koji su bili dio šireg istraživanja (detalje vidi u Velki, 2012c). Po završetku ispitivanja učenici su mogli razgovarati o problemu nasilja i drugim problemima sa školskom psihologinjom i istraživačicama te su dobili kontakt e-mail za eventualna naknadna pitanja.

Rezultat i rasprava

U tablici 1 prikazana je deskriptivna statistika za sve mjerene varijable. Varijable su dobivene na temelju aritmetičkih sredina čestica iz prethodno opisanih upitnika i skala. Varijabla prosjek ocjena dobivena je aritmetičkom sredina ocjena iz hrvatskog jezika, matematike i prosjeka ocjena koji su učenici dali za polugodište i kraj školske godine. Odlučili smo se za uspjeh iz hrvatskog i matematike (uz opći uspjeh na kraju

Tablica 1
Deskriptivna statistika

Varijable		N	Min	Max	M	SD
Samoprocjena ukupne viktimizacije		879	1,00	4,16	1,61	,46
Samoprocjena ukupnog nasilja		879	1,00	3,42	1,30	,30
kognitivni razvoj	prosjek ocjena	876	1,17	5,00	3,75	,89
socijalni razvoj	broj najboljih prijatelja	879	0	25	4,34	3,51
	prosječna prihvaćenost vršnjaka	879	1,00	3,00	2,64	,48
emocionalni razvoj	empatija	879	,20	4,00	2,96	,70
	impulzivnost	869	1,00	5,00	2,40	,79

godine/polugodištu) jer u osnovnoj školi učenici imaju uglavnom vrlo dobre i odlične ocjene, pa je smanjen varijabilitet u kriteriju opći uspjeh. Hrvatski jezik i matematika se obično smatraju glavnim predmetima u osnovnoj školi te su i kriteriji stroži u odnosu na neke druge predmete, pa je za očekivati da u tim varijablama varijabilitet bude veći u odnosu na opći uspjeh (Velki i Vrdoljak, 2013). Prosječna prihvaćenost vršnjaka mjerena je s dvije čestice kontinuiranog tipa u sklopu UNŠD-a. U kasnijim analizama učenici su podijeljeni na mlađe/niže razrede (svi učenici 5. i 6. razreda) i na starije/više razrede osnovne škole (svi učenici 7. i 8. razreda).

U tablici 2 možemo vidjeti prevalenciju vršnjačkog nasilja. Učenika smo identificirali kao nasilnika ukoliko je na barem jednoj čestici odgovarajuće subskale označio da opisano ponašanje čini „uvijek (skoro svaki dan)“ ili „često (nekoliko puta mjesečno)“, a kao žrtvu ukoliko je na barem jednoj čestici odgovarajuće subskale označio da mu se opisano ponašanje događa „uvijek (skoro svaki dan)“ ili „često (nekoliko puta mjesečno)“. Ukoliko je učenik na oba kriterija, za žrtvu i nasilnika, označio da opisano ponašanje čini „uvijek“ ili „često“ te da mu se istovremeno opisano ponašanje događa „uvijek“ ili „često“ tog smo učenika identificirali kao provokativnu žrtvu. Učenike koji su označili da nisu niti činili niti doživljavali „često“ ili „uvijek“ opisana ponašanja identificirali smo kao neuključene u nasilje. U svim razredima nalazi se podjednak broj učenika neuključene u nasilje (oko 50%). S porastom dobi dolazi do opadanja broja žrtava, što je i očekivano. Vidljive su razlike i u spolu, kod dječaka dolazi do stalnog opadanja broja žrtvi s porastom dobi, dok kod djevojčica nije zabilježen takav trend. Nadalje, s porastom dobi dolazi i do porasta broja provokativnih žrtava i broja nasilnika, što je u skladu s prijašnjim istraživanjima o porastu agresije tijekom djetinjstva i rane adolescencije (Buljan Flander i sur., 2007). Međutim, kod djevojčica se primijećuje veći broj nasilnica u nižim razredima (5. i 6. razred), dok je se kod dječaka opaža porast u nasilnom ponašanju s dobi, odnosno

Tablica 2

Uključenost sudionika u dječje nasilno ponašanje prema samoprocjenama na UNŠD-u

Kategorije		neuključeni		žrtve		provokativne žrtve		nasilnici	
		f	%	f	%	f	%	f	%
Svi	ukupno	464	52,7	259	29,4	120	13,6	37	4,2
	dječaci	222	52,5	121	28,6	59	13,9	21	5
	djevojčice	242	53	138	30,2	61	13,3	16	3,5
5. razred	ukupno	110	53,9	62	30,4	24	11,8	8	3,9
	dječaci	52	54,2	32	33,3	11	11,5	1	1
	djevojčice	58	53,7	30	27,8	13	12	7	6,5
6. razred	ukupno	93	49,2	62	32,8	26	13,8	8	4,2
	dječaci	42	45,7	29	31,5	16	17,4	5	5,4
	djevojčice	51	52,6	33	34	10	10,3	3	3,1
7. razred	ukupno	149	52,5	83	29,2	40	14,1	12	4,2
	dječaci	70	50,7	43	31,2	16	11,6	9	6,5
	djevojčice	79	54,1	40	27,4	24	16,4	3	2,1
8. razred	ukupno	112	55,2	52	25,6	30	14,8	9	4,4
	dječaci	58	59,8	17	17,5	16	16,5	6	6,2
	djevojčice	54	50,9	35	33	14	13,2	3	2,8

najviše nasilnika ima u višim razredima (7. i 8. razred) što je i očekivano (Olweus, 1998; Sušac i sur., 2012). Upravo zbog spolnih i dobnih razlika u prevalenciji vršnjačkog nasilja htjeli smo provjeriti hoće li one utjecati i na jačinu povezanosti s različitim aspektima razvoja djeteta.

U tablici 3 su prikazani rezultati glavne analize. Pearsonovim koeficijentom korelacije izračunate su povezanosti (njihova značajnost), a Fisherovim z-testom razlika među korelacijama provjerene su dobne i spolne razlike u povezanosti, kao i razlika u jačini povezanosti nekih aspekata razvoja s vršnjačkim nasiljem i viktimizacijom. Različiti čimbenici su povezani s vršnjačkim nasiljem u odnosu na vršnjačku viktimizacijom. Vršnjačka viktimizacija je statistički značajno povezana sa slabijim školskim uspjehom, slabijom vršnjačkom prihvaćenosti i većim stupnjem impulzivnosti, što je i u skladu s prijašnjim istraživanjima (Aluede i sur., 2008; Dake i sur., 2003; Woods i sur., 2009). Viktimizacija je povezana sa svim aspektima razvoja, očekivano u negativnom smjeru. Najveće negativne posljedice upravo doživljavaju djeca žrtve vršnjačkog nasilja. Stalna izloženost traumi koju proživljavaju, strahu kojeg svakodnevno doživljavaju utječe na razvoj dugoročnih posljedica, koje se najčešće očituju u vidu anksioznih i depresivnih simptoma (Hanish i Guerra, 2002), a što posljedično utječe i na usporen i otežan razvoj (Gladstone, Parker i Malhi, 2006).

Nedostatak koncentracije, pretjerana okupiranost proživljenom traumom, stalno očekivanje novih neugodnih iskustava utječe na školski uspjeh i ometa učenike u svakodnevnom školskom radu (Kaltiala-Heino i Fröjd, 2011). Osim toga ne postoje zaštitni mehanizmi, u vidu vršnjačke potpore i prihvaćenosti koji bi mogli smanjiti negativne posljedice doživljenog nasilja, odnosno utjecati na prekidanje kruga nasilja (Perren i Hornung, 2005; Salmivalli, 1999).

Vršnjačko je nasilje povezano s većim brojem prijatelja, većim stupnjem impulzivnosti i manjim stupnjem empatije, odnosno jača je povezanost sa socio-emocionalnim razvojem. Ovakvi rezultati su u skladu s prijašnjim istraživanjima, posebice emocionalnog razvoja (Espelage i sur., 2004), gdje zbog nemogućnost kontrole emocije, posebice impulzivnosti (Aluede i sur., 2008) te nedostatka suosjećanja (Gini i sur., 2007) učenici se ponašaju nasilno. Impulzivni učenici nisu u stanju dati realni procjenu situacije u kojoj se nalaze te je njihov najčešći odgovor u nejasnim situacijama nasilan. U prijašnjim istraživanjima češće su dobivene spolne razlike u afektivnoj empatiji i jača povezanost s nasiljem (Espelage i sur., 2004), a to smo i mi upravo potvrdili, gdje se afektivni aspekt empatije pokazao značajno povezan s činjenjem nasilja. Broj prijatelja se često povezuje uz socijalnu potporu koja je dostupna od strane vršnjaka (Barboza, Schiamberg, Oehmke, Korzeniewaki, Post i Heraux, 2009). Vršnjaci mogu izravno utjecati na nasilje među djecom tako da pomognu žrtvama ili podupru nasilnike (Perren i Hornung, 2005; Salmivalli, 1999). U našem istraživanju također se pokazalo kako je veći stupanj nasilja povezan s većim brojem prijatelja, odnosno podrškom vršnjaka koju dobivaju nasilnici. Međutim, nismo potvrdili povezanost vršnjačkog nasilja s kognitivnim razvojem. Prijašnja istraživanja su pokazala kao je vršnjačko nasilje povezano sa školskim neuspjehom (Dake i sur., 2003; Profaca i sur., 2006), odnosno da nasilnici i provokativne žrtve imaju deficit u vještinama rješavanja problema (Cassidy i Taylor, 2005) te se zbog toga smatralo i da imaju općenito slabiji kognitivni razvoj. Međutim novija istraživanja, posebice ona usmjerena na relacijske i neizravne oblike nasilja zastupaju teoriju uma (Sutton, Smith i Swettenham, 1999). Prema ovoj teoriji nasilnici nemaju deficite u rješavanju problema, nego su zapravo vrlo sofisticirani i posjeduju određene vještine jer vrlo dobro razumiju druge osobe i njihove slabosti, pa tako znaju odabrati žrtve koje toleriraju njihovo nasilje i za koje nije vjerojatno da će dobiti potporu vršnjaka. Istraživanja su pokazala kako se ove vještine razvijaju tijekom adolescencije te da su djevojčice superiornije u razumijevanju drugih, za razliku od dječaka. Kada su djevojčice nasilne one češće koriste relacijski ili neki od neizravnih oblika agresije, za razliku od dječaka gdje prevladava tjelesna i verbalna agresija (Cairns, Cairns, Neckerman, Ferguson i Gariépy, 1988; Sutton i sur., 1999). Također je jedan dio nasilne djece izrazito kognitivno napredan, vođe su i skloni su manipulirati i nagovarati druge na nasilje, za razliku od nasilnih sljedbenika koji su prosječnog ili

Tablica 3

Dobne i spolne razlike u povezanosti vršnjačkog nasilja i viktimizacije s kognitivnim i socio-emocionalnim aspektima razvoja

aspekti razvoja	Vršnjačko nasilje r	Fisherov z-test razlika među korelacijama	Vršnjačka viktimizacija r	Fisherov z-test razlika među korelacijama	Fisherov z-test razlika među korelacijama u činjenju i vršenju nasilja
školski uspjeh	-0,053		-0,125**		
dječaci	-0,054	z= -0,62	-0,109*	z= 0,30	
djevojčice	-0,012		-0,129*		$z_{(nasilje\text{-}vikitmizacija)}$= 1,52
niži razred	-0,023	z= 0,44	-0,238**	z= -2,9**	
viši razred	-0,053		-0,045		
broj prijatelja	0,086*		-0,049		
dječaci	0,051	z= -0,49	-0,084	z= -0,81	
djevojčice	0,084		-0,029		$z_{(nasilje\text{-}vikitmizacija)}$= 2,69**
niži razred	0,168**	z= 1,73	-0,052	z= 0,09	
viši razred	0,052		-0,058		
vršnjačka prihvaćenost	-0,063		-0,447**		
dječaci	-0,041	z= 0,73	-0,416**	z= 1,12	
djevojčice	-0,090		-0,477**		$z_{(nasilje\text{-}vikitmizacija)}$= 8,75**
niži razred	-0,150**	z= -1,85*	-0,455**	z= -0,33	
viši razred	-0,025		-0,437**		
impulzivnost	0,443**		0,194**		
dječaci	0,369**	z= -3,37**	0,189**	z= -0,18	
djevojčice	0,548**		0,201**		$z_{(nasilje\text{-}vikitmizacija)}$=-5,85**
niži razred	0,446**	z= 0,07	0,246**	z= 1,23	
viši razred	0,442**		0,166**		
afektivna empatija	-0,178**		0,022		
dječaci	-0,137**	z= 0,12	0,019	z= -0,95	$z_{(nasilje\text{-}vikitmizacija)}$=-4,23**
djevojčice	-0,145**		0,083		
niži razred	-0,215**	z= -0,96	-0,045	z= -1,72	
viši razred	-0,152**		0,072		

* p < 0,05; ** p < 0,01

ispodprosječnog kognitivnog razvoja. U našem istraživanju nismo razdvojili ove dvije skupine potencijalnih nasilnika pa je moguće da zato nema očekivane povezanosti vršnjačkog nasilja i kognitivnog razvoja. Osim toga treba uzeti u obzir da smo mjerili ukupno nasilje koje se sastoji od verbalnog, tjelesnog i elektroničkog, a istraživanja jasno pokazuju da se dobivaju različiti rezultati za različite vrste nasilja i viktimizacije, posebice ako se uspoređuje tjelesno i verbalno nasilje u odnosu na relacijsko.

Fisherov z-test razlika među korelacijama u činjenju i vršenju nasilja pokazao se statistički značajan za sve aspekte razvoja izuzev školskog uspjeha. Vršnjačka viktimizacija jače je povezana s prihvaćenosti vršnjaka, dok je vršnjačko nasilje jače povezano s brojem prijatelja, impulzivnošću i empatijom. Odbačena djeca bez prijatelja lake su mete nasilnicima i često postaju žrtve. Takvu djecu nema tko obraniti, a i vršnjaci se boje s njima družiti da oni sami ne bi postali buduće žrtve (Wang i sur., 2009). Stoga ne čudi da je dobivena jača povezanost s viktimizacijom u odnosu na nasilje. Nasilnici su često prihvaćeni u grupi vršnjaka, gotovo isto kao i djeca koja su neuključena u nasilje (Perren i Hornung, 2005), popularni su, a posebice u pubertetu djevojčice smatraju privlačnim nasilne dječake (Rodkin, 2002) jer na taj način dječaci pokazuju svoju dominaciju. Manja razlika je u prihvaćenosti nasilnika i djece neuključene u nasilje u odnosu na žrtve, stoga su naši rezultati očekivani. Očito je da su neke druge varijable (npr. anksioznost i depresivnost), koje nismo zahvatili ovim istraživanjem, jače povezane s vršnjačkom viktimizacijom u odnosu na vršnjačko nasilje. Općenito možemo zaključiti da smo bolje objasnili vršnjačko nasilje, odnosno dobivene su jače povezanosti s više aspekata razvoja nego za viktimizaciju što je u skladu s prijašnjim istraživanjima. Nedostatak empatije jače je povezan s nasiljem (Espelage i sur., 2004), što je i očekivano jer djeca žrtve nasilja imaju podjednako razvijenu empatiju kao i djeca neuključena u nasilje te je očekivano da je empatija jače povezana s nasiljem dok takvu povezanost ne pronalazimo kod viktimizacije. Iako je impulzivnost povezana i s nasiljem i viktimizacijom, jača povezanost je očekivano pronađena za nasilje (Olweus, 1994). Najčešći odgovor impulzivne djece je onaj agresivni, pa ponekad, iako se možda radi samo o reakciji obrane, ova djeca nepravedno budu svrstana u nasilnike, dok se zapravo radi o žrtvama koje se pokušavaju obraniti. Nadalje, broj prijatelja je jače povezan s nasiljem dok takva povezanost ne postoji za viktimizaciju. Nasilna djeca dobivaju podršku vršnjaka (Barboza i sur., 2009), popularna su u skupini, a druga djeca ih podupiru (Perren i Hornung, 2005; Salmivalli, 1999). Za razliku od njih djeca žrtve ostaju sama, a prijatelji s kojima se druže su vrlo vjerojatno i sami žrtve i nisu im u mogućnosti pomoći. Iako djeca žrtve imaju prijatelje, oni nisu značajno povezani s viktimizacijom.

Dobivene se korelacije se razlikuju ovisno o dobi i spolu učenika. Za niže razrede osnovne škole dobivena je jača povezanost vršnjačkog nasilja s vršnjačkom

prihvaćenosti te je dobivena jača povezanost vršnjačke viktimizacije sa školskim uspjehom što je i očekivano. U nižim je razredima nasilje još uvijek neprihvatljivo ponašanje i učenici su skloni reagirati u nasilnim situacijama. Porastom dobi nasilje postaje prihvatljivo i normativno ponašanje, čak i poželjno (u pubertetu agresivniji dječaci su privlačniji djevojčicama). Što nasilje duže traje veća je vjerojatnost da će ono postati normativno ponašanje i da će ga učenici prihvatiti pa je u skladu s time i dobivena jača povezanost nasilja s vršnjačkom prihvaćenosti kod starijih učenika. Slabiji školski uspjeh povezan je s viktimizacijom za niže razrede dok takvu povezanost ne pronalazimo u višim razredima osnovne škole. Posljedice traume na školski uspjeh koje doživljavaju žrtve nasilja jasnije se uočavaju kod mlađih učenika, dok su u višim razredima možda važnije neke druge odrednice školskog uspjeha koje nemaju neposrednu već posrednu povezanost s viktimizacijom (npr. jačina i trajanje simptoma depresivnosti i anksioznosti koje su razvile žrtve nasilja).

Također je dobivena i jedna spolna razlika, odnosno veća povezanost vršnjačkog nasilja i impulzivnosti za djevojčice. Značajna povezanost dobivena je za oba spola, ali je ona statistički značajno veća za djevojčice, što je zapravo i očekivano. Za djevojčice impulzivno ponašanje nije česta pojava i nije uobičajeno, dok je ADHD 4 puta učestaliji kod dječaka nego djevojčica (Velki, 2012b), posebice hiperaktivno-impulzivni podtip ADHD-a. Stoga impulzivno ponašanje postaje "normalno muško ponašanje", ali zato kada se javi kod djevojčica jako odstupa od normativnog "ženskog" ponašanja, pa je dovoljna i manja količina impulzivnosti da se uoči jaka povezanost s vršnjačkim nasiljem.

Dobiveni rezultati su očekivani i u skladu s prijašnjim istraživanjima. Međutim, većina korelacija, iako statistički značajna je relativno niska te je dobiveno samo nekoliko statistički značajnih spolnih i dobnih razlika u povezanosti vršnjačkog nasilja i viktimizacije. Moguća obrazloženja pronalazimo u ograničenjima provedenog istraživanja. Prvo, za sve mjere korištene su samoprocjene. Bitno drugačiji rezultati prevalencije nasilja, kao i povezanosti s nekim aspektima razvoja, dobiveni su ukoliko se umjesto samoprocjene npr. koristi procjena vršnjaka (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Osim toga vršnjačka procjena je posebno važna kod ispitivanja socijalnih aspekata razvoja, stoga se preporučuje da buduća istraživanja osim samoprocjena koriste i sociometrijski postupak, odnosno različite objektivnije indekse prihvaćenost i popularnost unutar grupe dobivene na temelju vršnjačke procjene. Drugo, mjerili smo ukupno vršnjačko nasilje, odnosno viktimizaciju (koji se sastoji od verbalnog, tjelesnog i elektroničkog nasilja/viktimizacije). Prijašnja istraživanja pokazuju različite dobne i spolne razlike ovisno o vrsti nasilja (npr. tjelesno nasilje je češće kod starijih dječaka, verbalno je podjednako za oba spola i sl.; Velki i Kuterovac Jagodić, 2014) stoga je moguće da bi dobili drugačije i možda jasnije rezultati da smo zasebno gledali različite vrste nasilja i viktimizacije. Treće, za mjeru kognitivnog aspekta razvoja

koristili smo varijablu školski uspjeh (iako sastavljena prema strožem kriteriju, uzimajući u obzir ocjene iz hrvatskog jezika i matematike; Velki i Vrdoljak, 2013) koja obuhvaća samo manji dio kognitivnog razvoja. Preporuča se da se u budućim istraživanjima svakako koriste dodatne mjere, npr. različiti testovi inteligencije. Osim toga, bitna je i razlika između nasilnih vođa i nasilnih sljedbenika te je potrebno jasno razdvojiti ove uloge koje djeca uključena u nasilje mogu imati, jer su one usko vezane i uz kognitivno funkcioniranje. I posljednje, emocionalni aspekti razvoja pokazali su se vrlo važni kod razvoja nasilnog ponašanja. U našem istraživanju zahvatili smo samo afektivni aspekt empatije i impulzivnost. Prijašnja istraživanja (Krulić i Velki, 2014) jasno su pokazali deficite u emocionalnoj inteligenciji kod nasilne djece, posebice u aspektima prepoznavanja i razumijevanja emocija u drugih, stoga se preporučuje da buduća istraživanja svakako uvrste i emocionalnu inteligenciju kao odrednicu emocionalnog razvoja.

Zaključak

Na temelju rezultata provedenog istraživanja možemo zaključiti kako su različiti aspekti razvoja u podlozi vršnjačkog nasilja u odnosu na vršnjačku viktimizaciju te da postoji jača povezanost različitih aspekata razvoja s vršnjačkim nasiljem. Za vršnjačko nasilje važniji su emocionalni aspekti razvoja i broj prijatelja, dok su za viktimizaciju važniji osjećaj vršnjačke prihvaćenosti i školski uspjeh. U našem su istraživanju mjereni aspekti razvoja jače povezani vršnjačkim nasiljem i to za niže razrede i djevojčice. Buduća istraživanja trebala bi ispitati razlike i u nekim drugim aspektima razvoja (npr. popularnost u vršnjačkoj skupini, emocionalna inteligencija i sl.), koji bi se mogli pokazati važniji za starije učenike i dječake.

Literatura

Aluede, O., Adeleke, F., Omoike, D. i Afen-Akpaida, J. (2008). A review of the extent, nature, characteristics and effects of bullying behaviour in schools. *Journal of Instructional Psychology, 35*(2), 151-158.

Bagwell, C.L. i Coie, J.D. (2004). The best friendships of aggressive boys: Relationship quality, conflict management, and rule-breaking behavior. Journal of Experimental Child Psychology, 88, 5-24.

Barboza, G.E., Schiamberg, L.B., Oehmke, J., Korzeniewski, S.J., Post, L.A. i Heraux, C.G. (2009). Individual characteristics and the multiple contexts of adolescent bullying: An ecological perspective. *Journal of Youth Adolescence, 38,* 101-121.

Buljan Flander, G., Ćorić Špoljarić, R. i Durman Marijanović, Z. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Društvena istraživanja, 16,* 157-174.

Cairns, R.B., Cairns, B.D., Neckerman, H.J., Gest, S.D. i Gariépy, J.L. (1988). Social networks and aggressive behavior: Peer support or peer rejection? *Developmental Psychology, 24*, 815-823.

Cassidy, T. i Taylor, L. (2005). Coping and psychological distress as a function of the bully victim dichotomy in older children. *Social Psychology of Education, 8*, 249-262.

Cohen, D. i Strayer, J. (1996). Empathy in conduct disordered and comparison youth. *Developmental Psychology, 32*, 988-998.

Craig, W. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Personality and Individual Differences, 24*, 123-130.

Dake, J.A., Price, J.H. i Telljohann, S.K. (2003). The nature and extent of bullying at school. *Journal of School Health, 73*(5), 173-180.

Dijkstra, J.K., Lindenberg, S. i Veenstra, R. (2007). Same-gender and cross-gender peer acceptance and peer rejection and their relation with bullying and helping among preadolescents: Comparing predictions from gender-homophily and goal-framing approaches. *Developmental Psychology, 43,* 1377-1389.

Espelage, D.L., Mebane, S.E. i Swearer, S.M. (2004). Gender differences in bullying: Moving beyond mean level differences. U: D.L. Espelage i S.M. Swearer (Ur.), *Bullying in American schools: A social-ecological perspective on prevention and intervention* (str. 15-35). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Feshbach, N.D. (1997). Empathy: The formative years. Implications for clinical practice. U: A.C. Bohart i L.S. Greenberg (Ur.), *Empathy reconsidered: Directions for psychotherapy* (str. 33-59). Washington, DC: American Psychological Association.

Gini, G., Albiero, P., Benelli, B. i Altoè, G. (2007). Does empathy predict adolescents' bullying and defending behavior? *Aggressive Behavior, 33*(5), 467-476.

Gladstone, G., Parker, G. i Malhi, G. (2006). Do bullied children become depressive and anxious adults? A cross-sectional investigation of the correlates of bullying and anxious depression. *Journal of Nervous and Mental Disease, 194,* 201-208.

Hanish, L.D. i Guerra, N.G. (2002). A longitudinal analysis of patterns of adjustment following peer victimization. *Developmental Psychopathology, 14,* 69-89.

Juvonen, J., Nishina, A. i Graham, S. (2000). Peer harassment, psychological adjustment, and school functioning in early adolescence. *Journal of Educational Psychology, 92*, 249-359.

Kaltiala-Heino, R. i Fröjd, S. (2011). Correlation between bullying and clinical depression in adolescent patients. *Adolescent Health, Medicine and Therapeutics, 2,* 37-44.

Klarin, M. (2002). Dimenzije obiteljskih odnosa kao prediktori vršnjačkim odnosima djece školske dobi. *Društvena istraživanja, 11*(4-5), 805-825**.**

Krulić, K. i Velki, T. (2014). Ispitivanje povezanosti emocionalne inteligencije i nasilja među školskom djecom. *Život i škola, 32*(2), 81-96.

Mouttapa, M., Valente, T., Gallaher, P., Rohrbach, L.A. i Unger, J.B. (2004). Social network predictors of bullying and victimization. *Adolescence, 38*, 315-335.

Mynard, H. i Joseph, S. (1997). Bully victim problems and their association with Eysenck's personality dimensions in 8 to 13 year-olds. *British Journal of Educational Psychology, 67,* 51-54.

Nansel, T.R., Overpack, M., Pilla, R.S., Ruan, W.J., Simons-Morton, B. i Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth. *Journal of the American Medical Association, 285*, 2094-2100.

Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 35*(7), 1171-1190.

Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti.* Zagreb: Školska knjiga.

Olweus, D. (2010). Understanding and researching bullying: some critical issues. U: S.R. Jimerson, S.M. Swearer i D.L. Espelage (Ur.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (str. 9-33). New York: Taylor i Francis Group.

Pellegrini, A. D., Bartini, M. i Brooks, F. (1999). School bullies, victims, and aggressive victims: Factors relating to group affiliation and victimization in early adolescence. *Journal of Educational Psychology, 91,* 216-224.

Perren, S. i Hornung, R. (2005). Bullying and delinquency in adolescence: victims' and perpetrators' family and peer relations. *Swiss Journal of Psychology, 64*, 51-64.

Profaca, B., Puhovski, S. i Luca Mrđen, J. (2006). Neke karakteristike pasivnih i provokativnih žrtava nasilja među djecom. *Društvena istraživanja, 16*(3), 575-590.

Rodkin, P.C. (2002). *I think you're cool: Social status and group support for aggressive boys and girls*. Invited address to the 8th Triannual Meeting of the Northeast Social Development Consortium, New York, NY.

Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: Implications for intervention. *Journal of Adolescence, 22*, 453-459.

Schwartz, D., Dodge, K.A. i Coie, J.D. (1993). The emergence of chronic peer victimization in boys' play groups. *Child Development, 64,* 1755-1772.

Snyder, J., Horsch, E. i Childs, J. (1997). Peer relationships of young children: Affiliative choices and the shaping of aggressive behavior. *Journal of Clinical Child Psychology, 26*, 145-156.

Sušac, N., Rimac, I. i Ajduković, M. (2012, ožujak). *Epidemiološko istraživanje nasilja među djecom.* Rad prikazan u sklopu nacionalne konferencije *Raširenost nasilja nad djecom u obitelji i među vršnjacima*. Zagreb, Hrvatska.

Sutton, J., Smith, P.K. i Swettenham, J. (1999). Bullying and 'theory of mind': A critique of the 'social skills deficit' view of anti-social behaviour. *Social Development, 8*, 117-127.

Velki, T. (2012a). Rizični i zaštitni faktori kod pojave nasilja među djecom. *Zbornik radova s III. znanstveno-stručnog skupa posvećenog pitanjima nasilja: Psihosocijalni aspekti nasilja u suvremenom društvu – izazov obitelji, školi i zajednici (2010)*, 139-157.

Velki, T. (2012b). A comparison of individual characteristics and the multiple contexts for children with different bullying status: An ecological perspective. *International Journal of Arts & Sciences, 5*(7), 89-112.

Velki, T. (2012c). *Provjera ekološkoga modela dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima*. (Neobjavljena doktorska disertacija). Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb.

Velki, T. i Kuterovac Jagodić, G. (2014). Različiti pristupi mjerenju kao izvori razlika u podacima o raširenosti nasilničkoga ponašanja među djecom. *Društvena istraživanja, 23*(2), 259-281.

Velki, T., i Piri, G. (2011, travanj). Validacija Upitnika o nasilju djeteta u školi. U Čorkalo Biruški, D., i Vukasović, T. (ur.). *Međunarodni psihologijski znanstveno-stručni skup 20. Dani Ramira i Zorana Bujasa: sažeci priopćenja.* Rad izložen na Međunarodnom psihologijskom znanstveno-stručni skupu: 20. Dani Ramira i Zorana Bujasa, Zagreb (str. 254-254). Zagreb: Filozofski fakultet.

Velki, T. i Vrdoljak, G. (2013). Uloga nekih vršnjačkih i školskih varijabli u predviđanju vršnjačkog nasilnog ponašanja. *Društvena istraživanja, 22*(1), 101-120.

Vulić-Prtorić, A. (2001). Razvojna psihopatologija: Normalan razvoj koji je krenuo krivim putem. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, 40*(17), 161-186.

Wang, J., Iannotti, R.J. i Nansel, T.R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent Health, 45*(4), 368-375.

Woods, S., Done, J. i Kalsi, H. (2009). Peer victimization and internalizing difficulties: The moderating role of friendship quality. *Journal of Adolescence, 32,* 293-308.